

V poslední době se objevilo několik monografií, které na příkladu vybraných českých lokalit, farností nebo panství, jako jsou Frýdlant-Liberec (D. Štefanová), Štáhlavy (A. Velková), Horní Police (M. Seligová), Chýnov (J. Grulich) a Mělník (J. Koumar)¹ analyzují dlouhodobé strukturální změny probíhající na českém venkově v období od konce třicetileté války do poloviny 19. století. Ve středu zájmu jejich autorů je zejména fungování rolnické rodiny a domácnosti s důrazem na transfer majetku. Zmínění autoři vycházejí z kombinace řady pramenných typů, přičemž jedni stavějí do popředí matriky a pozemkové knihy, jiní soupisy obyvatel, většinou však vycházejí z několika relevantních pramenů. Kombinují přitom kvantitativní analýzu s kvalitativními přístupy, což jim umožňuje „zvalidnit“ pracně sestavené statistiky, lépe pochopit motivaci jednajících osob a zároveň získat potřebnou korekci voluntaristických pohledů, vznikajících občas při výlučném využití kvalitativních metod. Právě v důsledku zaměření na důkladnější analýzu vybraných lokalit i díky důkladné kontextualizaci jdou jejich práce do značné hloubky a otevírají nové problémy.

K těmto pracím se nedávno přiřadila monografie vídeňského historika Hermanna Zeitlhofera o jihočeské farnosti Kapličky na klášterním panství Vyšší Brod. Dodejme hned na začátku, že patří k nejzdařilejším. Autor se v ní zaměřil hlavně na transfer poddanského majetku, sledovaný na pozadí širokého spektra populačních a sociálně-ekonomických procesů. Podobně jako A. Velková vychází H. Zeitlhofer z rekonstrukce rodin, kterou mu usnadnila existence speciálních rejstříků k matrikám, tzv. rodových katastrů, vedených na Vyšebrodsku. K matričním údajům pak připojuje navzájem propojené údaje pozemkových a výměnkářských knih, katastrů, soupisů poddaných a soupisu obyvatelstva podle víry z roku 1651 a jejich provázáním vytváří bohatou databázi. Pro českého čtenáře je nanejvýš užitečná i úvodní pasáž knihy, kde se Zeitlhofer důkladně vypořádal s různými názory evropské historiografie na mechanismus a význam transferu rolnického majetku, který podle některých historiků zásadním způsobem ovlivňoval řadu sociálních a ekonomických jevů. Zeitlhofer je v tomto směru značně kritický. Odmítá zejména zjednodušující výklady o vážných důsledcích protikladu tzv. jednonástupnictví (*Anerberecht*) a reálného dělení gruntů, výklady, které přehlížejí regionální varianty dědického práva, které lze jen obtížně

1 Josef GRULICH, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16.–18. století*, České Budějovice 2008; Dana ŠTEFANOVÁ, *Erbschaftspraxis, Besitztransfer und Handlungsspielräume von Untertanen in der Gutserrschaft. Die Herrschaft Frýdlant in Nordböhmen 1558–1750*, Wien 2009; Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a v první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*, Praha 2009; Markéta PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných v 18. století: osud nebo volba? K demografickým, hospodářským sociálním a rodinným aspektům života venkovských poddaných na panství Horní Police*, Praha 2015; Jiří KOUMAR, „Má doplácneno a žádnému nic nedluží.“ *Aspekty transakce s poddanskou nemovitostí na mělnickém panství v 17. století*, Ústí nad Labem (v tisku).

vtěsnat do zmíněného binárního schématu. Potvrzuje tak závěry novějších studií k této otázce.

Ekonomika studované farnosti Kapličky byla výrazně formována její polohou v hornaté oblasti jihovýchodní Šumavy. Lidé tu nacházeli obživu zejména při těžbě dřeva a v chovu dobytka, v 17. a 18. století jim však poskytovalo nemalé příjmy i dynamicky se rozvíjející vrchnostenské hospodářství a rozvoj protoindustriální výroby (hlavně plátenictví). Obě odvětví výroby skýtala obživu hlavně prudce rostoucí početné vrstvě drobných rolníků a bezzemků (podruhů). Cenné je přitom zjištění, že se běžně ženili, a nebyli tedy vyloučeni z populačního procesu, jak předpokládají některé hojně rozšířené teorie (teorie „míst“, „nik“). Poptávka po těchto kategoriích obyvatelstva byla vytvářena i potřebou sezónních pracovníků v selském i vrchnostenském hospodářství (například výmlat). Právě tyto vrstvy provozovaly smíšenou ekonomiku, kombinující námezdní práci, vlastní hospodářství a řemeslo, zvláště lnářství. Vrchnost bránila kvůli potřebě potažních robot snižování počtu selských gruntů jejich drobením, ale přitom běžně dovolovala oddělovat od nich drobné parcely k zakládání nevelkých usedlostí sourozenců. Mnozí z nich se ovšem museli spokojit s doživotní existencí v podružství. Zvyšování počtu obyvatel přitom postupně omezovalo šance na založení vlastního hospodářství a zejména získání větší usedlosti sňatkem, dosti běžné za nedostatku hospodářů po roce 1648. Podobně jako utváření drobných usedlostí (též na obecní nebo dominikální půdě) nebránila vrchnost ani geografické mobilitě obyvatelstva, pokud neodporovala jejím zájmům, což ostatně bylo v Čechách dosti běžné, zvláště v 18. století.

Bohatá dokumentační báze dovoluje Zeitlhoferovi sledovat změny majitelů poddanských usedlostí do nejmenších podrobností. Zajímá ho role vrchností při směně držitele, systém splátek a jejich rozdělování, dělitelnost či nedělitelnost gruntů, délka držby usedlosti, volba nástupce, okamžik převodu (před nebo po smrti hospodáře). Dospívá k závěru, že hlavním nositelem stability venkovského prostředí byly rodinné vazby, například výměnek, který, jak zjišťuje, nebyl praktikován jen v případě majetného obyvatelstva. Shodně s Velkovou a Štefanovou autor také odkrývá postupné upevňování rodinných vazeb ke gruntu v 17.–18. století a koriguje starší představy o věcném sepětí rolníka s půdou. Zjišťuje rovněž, že při hledání „hlavního“ dědice poddaní volili značně rozmanité strategie, vykazující jak individuální, tak i regionální rozdíly. Vrchnost přitom poddaným v Kapličkách při výběru dědice dávala víceméně volnou ruku.

Značnou pozornost autor věnuje sňatkovým strategiím poddaných. Sledováním sňatkového věku zjišťuje, že podobně jako v jiných českých regionech i na Vyšebrodsku věk při prvním sňatku v průběhu 17. a 18. století stoupal. V mezinárodním i českém srovnání byl relativně vysoký, ale jen málokdo zůstával celoživotně svobodný. Pramenné studium nepotvrzuje ani předpoklad, že alespoň dědici usedlosti uzavírali sňatek až poté, co usedlost získali, jak se často tvrdí. Mnozí se naopak ženili, jak víme i z prací A. Velkové, s několikaletým předstihem. Životní šance „vedlejších“ dědiců autor sleduje do nejmenších podrobností, přičemž zjišťuje jejich zhoršování v průběhu 18. století. Velmi podrobně se zabývá i výměnkem a celou škálou dalších problémů.

Recenzovaná práce znamenitě doplnila a prohloubila obraz českého venkova vytvořený výše uvedenými monografiemi. Je ji možno doporučit každému zájemci

o české (nejen) agrární dějiny jak pro autorovu výbornou orientaci v rozsáhlé zahraniční produkci a v problémech, které v ní jsou řešeny, tak i pro konkrétní výsledky jeho analýzy, nabízející bohatý srovnávací materiál i zajímavé podněty pro další bádání. Autor snad mohl více přihlédnout k některým významnějším pracím českých autorů (Procházka, Matlas, etnografická literatura), vzhledem k celkově vynikající kvalitě práce mu to však každý rád odpustí. Snad jen české literatuře mohl alespoň přiznat, že se v ní nikdy důsledně neujaly zjednodušující teze německých historiků a demografů o významu jednonástupnictví. Je možno jen přivítat, že se po přechodném útlumu z devadesátých let způsobeném jednostranným zájmem o témata, jež byla před rokem 1989 tabu, obraz českého venkova díky recentním pracím řady historiků opět obohacuje o nové pohledy. Doufejme, že tento trend bude pokračovat i v příštích letech.

Eduard Maur

Jiří M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby baroka, Praha, Vyšehrad, 2016, ISBN 978-80-7429-628-4, 280 s.*

Nová biografie Jana Fridricha z Valdštejna přispívá k žánru, dosud v české moderní historiografii poměrně málo zastoupenému, totiž žánru biografie církevních osobností. Navzdory opravdové renesanci zájmu o církevní dějiny, zejména doby pobělohorské, totiž moderní monografie biskupů a arcibiskupů českých zemí, kromě prací Alessandra Catalana, Tomáše Parmy či Radmily Pavlíčkové, de facto dosud chybějí. Jiří M. Havlík tuto mezeru zaplňuje způsobem dosti zdařilým.

Volbu právě Valdštejna pro biografické zpracování opravňuje již arcibiskupův význam pro rekatolizaci Čech i pro katolickou literaturu, ale — a v tom je Havlíkův pohled především nový — i jeho dosud nedoceněná úloha v politických kláních mezi papežskou kurií, císařským dvorem, respektive na českém zemském sněmu. Jistě ji vysvětluje také bohatý pramenný materiál dochovaný k této osobnosti i hluboká proměna české církevní a politické scény sedmdesátých let 17. století.

Knih je koncepčně velmi dobře vystavěna. Autor hned úvodem přiznává, že se věnuje především vybraným aspektům Valdštejnovy osobnosti — nejde mu tolik o samotnou církevní správu či o jeho mecenát, ostatně již dost zpracovaný historiky umění, ale spíše o jeho typickou kariéru mladšího šlechtického syna, který systematicky stoupá po příčkách církevní hierarchie, o jeho působení při rekatolizaci, jeho roli jako vrchnosti a církevního politika v rámci stavovské společnosti. Havlík důsledně využívá snad všech dostupných materiálů, především provenience české a rakouské. Velkou pozornost věnuje pramenům a kontextu italskému, který je pro výzkum tohoto období naprosto nezbytný.

V úvodu své práce autor zmiňuje pouze několik zásadních, pro sebe inspirativních biografii prelátů, s nimiž se vyrovnává. Domnívám se, že by bylo dobré zohlednit i některé podnětné práce francouzské či anglosaské církevní biografie či vůbec dějepiscectví (Louis Châtellier, Jean Delumeau, Alain Tallon). Snad by mohl větší pozornost věnovat svým metodám: hluboké pramenné sondě, rozmanitým přístupům

